

Research Paper

Ecological violence against women in the works of Ali Ashraf Darvishian (Case study: *Season of Bread, Cloudy Years, Along with Babam's Songs, Abshuran*)

Hiva Hasanpour^{1*}, Hajar Hedayatzadeh²

1. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. (Corresponding Author). Hiva.hasanpour@uok.ac.ir

2. PhD student of Persian language and literature, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. hedayatzadehajar@gmail.com

<https://doi.org/10.22034/scart.2023.139765.1369>

Received: October 1, 2023

Accepted: December 7, 2023

Available online: December 22, 2023

Keywords: Ecological violence, Ali Ashraf Darvishian, women, environment.

Abstract

Ecological violence against women is a type of violence in which women are oppressed in connection with nature and its elements. This kind of violence points to a kind of bond between women and nature, which degrades both of them to the level of passive subjects. In this research, the ecological violence against women in the stories of Darvishian has been investigated and analyzed using a descriptive-analytical method. Darvishian is one of the realist writers of Persian literature, and the female characters in his stories are characters without will and freedom based on existing realities. The necessity of conducting this research is to show the type of socio-cultural insight of the period in which the stories were formed. The results of the research indicate that poverty in all its dimensions, superstitions, culture and existing beliefs intensify violence against women and in the meantime, nature has a greater share in this representation due to its greater connection with women. The male characters of Darvishian stories, even when they commit oppression against women, represent them in the form of environmental elements. This representation shows the connection and fit between the two. In Darvishian stories, female characters are passive subjects who, like nature and its elements, cannot defend themselves.

Hasanpour, H., & Hedayatzadeh, H. (2024). Ecological violence against women in the works of Ali Ashraf Darvishian (Case study: *Season of Bread, Cloudy Years, Along with Babam's Songs, Abshuran*). *Sociology of Culture and Art*, 5 (4), 108-118.

Corresponding author: Hiva hasanpour

Address: University of Kurdistan,

Tell: 09188747107

Email: hiva.hasanpour@uok.ac.ir

Extended Abstract

1- Introduction

In the myths of ancient Iran, women are regarded as a symbol of nature and childbirth, mainly because of the two-way relationship between the environment and women, which is due to their important position in the upbringing and education of children in the family and, as a result, the society; They have a distinct potential in protecting the environment. In this regard, research shows that any damage and destruction of the environment, for any reason (natural disasters, human factors, war, etc.) affects the position and rights of women in the family and society. One of the bad and negative consequences of environmental destruction for women is the occurrence of various types of violence against them, which is referred to as "ecological violence against women." Ecological violence is a type of violence based on gender, which is not much in the center of attention due to its almost hidden nature, and its hiddenness adds to its dangers. One of the main causes of violence against women is the inequality between women and men, and the main cause of ecological violence against women is the violation of environmental justice against them, which comes from injustice in the structure of current societies, cultural infrastructures, dominant gendered ideologies against women, which causes women to be shown as inferior. The continuation of violence against women causes the alarm of wider violence called social violence, which ultimately affects the mental health of a society. Violence caused by environmental crises can cause further destruction of the environment. And the further destruction of the environment has the potential to spread ecological violence, and this flawed sequence can affect the mental health of people in society, especially women; For example, the lack of safe water, in addition to causing physical problems, bothers women more due to the different role of women.

2- Methods

This research has been carried out by descriptive-analytical method and based on library studies, relying on sampling from required sources.

3- Findings

A finding of the research indicates that Darvishian has been able to show the balance effect of the natural environment and the social environment (which is built by the ideologies and culture of the thinkers of a society) in the lives of women of the lower class of society and the interaction of the men who are defeated in this grueling conflict. Destructing the environment is the first step in creating violence against women; Because by abandoning women as protectors of the environment

(considering their educational role in teaching children to respect the environment), they cause more serious damage to the environment, because the relationship between the position of women and their natural and social environment, especially among the weaker sections of society, it is undeniable. Darvishian depict women who show their inner anger in curses and prayers that are even similar to their own curses, and these are all the result of suppressed mental complexes.

4- Discussion & Conclusion

The entanglement of nature-oriented and anti-environmental topics with the status and position of women in the family and society has a special place in Darvishian's works. The women in his stories, who are mainly selected from the weak and less fortunate, In connection with environmental crises, they witness all kinds of physical and mental violence, of course, it should be noted that the meaning of the environment and ecology in these stories is not only the surrounding natural environment; Rather, the social environment of the lives of these characters, which is built by the ideology, culture, and education of the leaders of those societies, which are mainly men, also includes the effect of both environments, if they are in a critical situation with respect to women, equally in disturbing the status and The position and peace of women in society play a role. Darvishian is a real and realistic writer. He has a clear language in representing the surrounding events of his society and shows it without ignoring the slightest violence in the scene of his story. She portrays women who at the same time bear the heavy burden of lack of comfort and material well-being in the family. And also, that they tolerate the violence and humiliation of the men of the family because the difficulty of their life has also put them in trouble. And the effect of all kinds of verbal and physical violence on their soul and mind, their language and their desires, especially in their inner sayings, is completely and clearly evident.

5- Funding

The costs of this study were provided by the authors of this study.

6- Authors' Contributions

All stages of this study were conducted jointly by Hiva Hasanpour, Assistant Professor of Persian Language and Literature, University of Kurdistan, and Hajar Hedayatzadeh, Ph.D. of Persian Language and Literature, University of Kurdistan

7- Conflict of Interests

According to the authors of this article, there was no conflict of interest.

Hasanpour, H., & Hedayatzadeh, H. (2024). Ecological violence against women in the works of Ali Ashraf Darvishian (Case study: *Season of Bread, Cloudy Years, Along with Babam's Songs, Abshuran*). *Sociology of Culture and Art*, 5 (4), 108-118.

عنوان

خشونت اکولوژیکی علیه زنان در آثار علی اشرف درویشیان (مطالعه موردی: فصل نان، سال‌های ابری، همراه آهنگ‌های بابام، آبشوران)

هیوا حسن پور^۱، هاجر هدایتی‌زاده^۲

۱. استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کردستان، ایران، سنندج.

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کردستان، ایران، سنندج.

<https://doi.org/10.22034/scart.2023.139765.1369>

چکیده

خشونت اکولوژیکی علیه زنان، گونه‌ای از خشونت است که در آن زنان در پیوند با طبیعت و عناصر آن مورد ظلم واقع می‌شوند. این نوع خشونت بر یک نوع پیوند بین زن و طبیعت اشاره دارد که هر دو را در حد سوژه‌هایی منفعل، تنزل می‌دهد. در این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی به بررسی و تحلیل خشونت اکولوژیکی علیه زنان در داستان‌های درویشیان پرداخته شده است. درویشیان از جمله نویسندگان واقع‌گرای ادبیات فارسی است که شخصیت‌های زن داستان‌های او بر اساس واقعیت‌های موجود، شخصیت‌هایی هستند بدون اراده و آزادی. ضرورت انجام این پژوهش در نشان دادن نوع بینش فرهنگی اجتماعی دوره‌ای است که داستان‌ها در آن شکل گرفته‌اند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که فقر در تمام ابعاد آن، خرافات، فرهنگ و باورهای موجود، تشدیدکننده خشونت علیه زنان هستند و در این میان، طبیعت به دلیل پیوند خوردگی بیشتر با زنان، سهم بیشتری در این بازنمایی دارد. شخصیت‌های مرد داستان‌های درویشیان، حتی وقتی که به ظلم علیه زنان می‌پردازند آن‌ها را در قالب عناصر محیط زیست بازنمایی می‌کنند. این بازنمایی نشان از پیوند و تناسب این دو با هم دارد. در داستان‌های درویشیان، شخصیت‌های زن، سوژه‌هایی منفعل هستند که مانند طبیعت و عناصر آن، امکان دفاع از خود ندارند.

تاریخ دریافت: ۹ مهر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۶ آذر ۱۴۰۲

انتشار آنلاین: ۱ دی ۱۴۰۲

واژه‌های کلیدی: خشونت اکولوژیکی، علی اشرف درویشیان، زنان، محیط زیست.

استناد: حسن پور، هیوا و هدایتی‌زاده، هاجر (۱۴۰۲). خشونت اکولوژیکی علیه زنان در آثار علی اشرف درویشیان (مطالعه موردی: فصل نان، سال‌های ابری، همراه آهنگ‌های بابام، آبشوران). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۰۸-۱۱۸.

* نویسنده مسئول: هیوا حسن پور

نشانی: کردستان، سنندج، دانشگاه کردستان

تلفن: ۰۹۱۸۸۷۴۷۱۰۷

پست الکترونیکی: hiva.hasanpour@uok.ac.ir

۱- مقدمه و بیان مسئله

تأثیر طبیعت با تمام ویژگی‌ها، اجزاء و عناصر آن در تألیف‌های درویشیان پررنگ است. در این میان سرنوشت زنان به عنوان بخشی از شخصیت‌های داستان که نه اصلی محسوب شده و نه حاشیه‌ای احساس می‌شوند، تابع پیشامدهای طبیعت محور است و در بیشتر موارد با آن گره خورده است. نقد بوم‌گرا و خود این واژه بیشتر محیط بیرونی، طبیعی و فیزیکی را به ذهن متبادر می‌سازد؛ اما «موقعیت‌های فرهنگی و مصنوعی نیز در پی آن مطرح است و محیط‌زیست در مجموع علاوه بر محیط‌زیست طبیعی و بکر که دست بشر در خلق آن دخالتی ندارد؛ دو گونه محیط‌زیست نیز وجود دارد: محیط‌زیست مصنوعی که زائیده تفکر و عملکرد بشری است و محیط‌زیست اجتماعی که شامل انسان‌های اطراف ما و روابط متقابل ما با آن‌ها است» (پارساپور، ۱۳۹۵: ۸۱-۸۰). در اکثر موارد خشونت‌های صورت گرفته به صورت ویژه علیه زنان در نمونه‌های استخراجی از مجموعه‌های مورد بررسی، تحت تأثیر دو دسته‌بندی اخیر است؛ چرا که «طبیعت همان جامعه است. هر کس طبیعت را چیزی غیر از جامعه تلقی کند، به زبان قرن دیگری سخن می‌گوید که دیگر راهی به سوی حقیقت زمان ندارد» (بک به نقل از اروین، ۱۳۹۳: ۹۲). در آثار درویشیان، زنان به عنوان شخصیت‌هایی هستند که وضعیتی آستانه‌ای دارند یعنی نه می‌توان آن‌ها را نادیده گرفت و نه به عنوان شخصیت‌هایی می‌توان قلمداد کرد که کنش‌های داستانی تنها بر محور آن‌ها شکل گرفته باشد. طرح اصلی این پژوهش بر پایه تبیین خشونت اکولوژیکی علیه زنان بنا شده است که تابع وضعیت جامعه و فرهنگ حاکم بر آن است و درویشیان بر اساس واقعیت‌های موجود به بازنمایی آن‌ها پرداخته است.

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱: پیشینه تجربی

تنها مقاله‌ای که به خشونت اکولوژیکی علیه زنان پرداخته است، مقاله‌ای است با عنوان «خشونت اکولوژیکی علیه زنان (تأملی حقوقی بر تأثیر تخریب محیط زیست بر افزایش خشونت علیه زنان)» از مشهدی و کرمی (۱۴۰۱) که در آن از منظر حقوقی و بنابر مستندات این حوزه به این نوع خشونت پرداخته‌اند. جدا از این مقاله، مقاله دیگری با عنوان «بررسی اکولوژیک خشونت علیه کودکان در استان‌های ایران: یک تحلیل خوشه‌ای» از کریمی و همکاران (۱۳۹۴) نوشته شده است که نه از منظر زیست محیطی بلکه به خشونت علیه کودکان در بافت جامعه پرداخته است. همچنین می‌توان به مقاله «نقد فمینیستی بوم‌گرای رمان جای خالی سلوچ» از پورقریب (۱۳۹۷) اشاره کرد که در پی تبیین پیوند شخصیت اصلی و محوری داستان، یعنی مرگان با زمین و طبیعت است که «یادآور این همانی زن و طبیعت در خاطره جمعی ما از زندگی بدوی و آغازین بشر است» (۱۳۹۷: ۱۷). تشابه پژوهش‌های انجام گرفته با پژوهش حاضر در آن است که هر کدام قائل به خشونت در ابعاد و شکل‌های آن هستند که یکی از آن اشکال، پیوند خشونت با محیط زیست است و تفاوت پژوهش‌های مذکور با این پژوهش، جدا از مسأله پژوهش، محدوده پژوهش آن‌هاست که هر کدام حول اهداف متفاوتی شکل گرفته‌اند.

۲-۲: ملاحظات نظری

خشونت اکولوژیکی ناظر بر خشونت علیه طبیعت است که به اشکال مختلف رخ می‌دهد؛ طبیعت به عنوان موجودی جاندار که نمی‌تواند از خود دفاع کند. خشونت اکولوژیکی علیه زنان نیز ناظر بر خشونت است که بر طبیعت اعمال می‌شود و با زندگی زنان پیوند می‌خورد «درگیری‌های زیست محیطی یا درگیری‌های معطوف به مسائل زیست محیطی و اکولوژیک، اغلب موجب بروز فرهنگ خشونت و نابردباری می‌گردد و در این میان همچون همیشه، بیشتر گروه‌های آسیب‌پذیر و از جمله زنان و دختران قربانی خواهند شد» (لیویسکی، به نقل از مشهدی و کرمی، ۱۴۰۱: ۱۷۱).

نیس تفکر اکوسوفی را بهترین راه حل مشکلات زیست محیطی می‌داند و معتقد است «ما باید نیازهای اساسی نظام‌های زیستی و دیگر گونه‌ها را مانند نیازهای اساسی خودمان ببینیم: هیچ تضاد منافی وجود ندارد. این راهی است برای افزایش آگاهی ما از خود و دستیابی به زندگی کامل» (نیس، ۱۳۹۹: ۳۵). در این تعبیر «محیط زیست مفهوم خود را از دست می‌دهد. همذات‌پنداری در این معنا، گسترده‌ترین تفسیر از عشق است» (همان). با این نگرش است که می‌توان گفت «زیست‌گرایی به معنای کشش ذاتی انسان به سایر اشکال حیات است» (ویلسون، ۱۳۹۷: ۲۱). این عدم توجه به طبیعت است که ویلسون را حسن‌پور، هیوا و هدایتی‌زاده، هاجر (۱۴۰۲). خشونت اکولوژیکی علیه زنان در آثار علی اشرف درویشیان (مطالعه موردی: فصل نان، سال‌های ابری، همراه آهنگ‌های بابام، آبشوران). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۰۸-۱۱۸.

بر آن داشته است تا یک فصل از کتاب خود را به «آیا بشر خودکش است؟» (همان: ۱۹۷) اختصاص دهد چرا که او معتقد است «طبیعت بخشی از ماست همان‌طور که ما بخشی از طبیعت هستیم» (همان: ۲۲).

توجه به طبیعت در مقام خود، نه دیگری، امری است که در مورد زنان نیز صدق می‌کند. زنان در طول تاریخ، همواره از ذهن و زبان سوژه‌های مذکر، تعریف شده و هویت یافته‌اند. «تجربهٔ زنانه دوگانگی خود و دیگری و استمرار آن حتی علی‌رغم اثبات شایستگی‌هایشان به واسطهٔ تحصیل و اشتغال تخصصی، زنان را از خود بودن می‌اندازد. مشکل آنجا پیچیده‌تر می‌شود که خود مذکر، مدعی، آزادگذاری فضا برای تنفس دیگری است و در نمی‌یابد در این توهم ذهنی، دیگری از تجربهٔ ناب خود باز می‌ماند و خود او را نیز نامتوازن و نامعقول می‌سازد» (محمدی اصل، ۱۳۹۶: ۱۰۸) حال آنکه «زنان بانی فرهنگ‌اند؛ اما چون فرهنگ به دست مردان افتاد، سر از سلطه‌جویی بر طبیعت و از خودبیگانه‌سازی و جدایی‌افکنی بین سوژه و ابژه درآورد» (همان: ۱۱۰). اینجاست که بحث عاملیت نیز پیش می‌آید اینکه اگر سوژه‌ها، توانایی تغییر ندارند و «بیشتر محصول هستند تا تولید کننده، چگونه می‌توانیم ضرورت عاملیت انسان‌ها برای تغییر سیاست فرهنگی را توجیه کنیم؟» (بارکر، ۱۴۰۱: ۳۹۳). در ادامه می‌توان گفت به پیروی از فوکو باید سوژه را تابع و محصول گفتمان و قدرت دانست و بین عاملیت آزاد و عاملیت محصول فرهنگ، تفاوت و تمایز قائل شد. اراده و آزادی زنان در خلق کنش‌های خود، تابع فرهنگ و سیاست‌هایی است که از جانب مردان تعیین شده است دقیقاً مانند طبیعتی که نمی‌تواند از خود دفاع کند اما وجود دارد و حقیقت وجودی آن بر زندگی ما انسان‌ها تأثیر می‌گذارد. سرمایه‌داری، علاوه بر «نابرابری طبقاتی در تولید و توزیع» (بلامی فاستر، ۱۴۰۰: ۷۵) که در ذات خود دارد «به انسان و شرایط طبیعی (یعنی شرایط زیست محیطی) تولید نیز، که پیشرفت اقتصادی سرمایه‌داری سرانجام وابسته به آن‌هاست، آسیب وارد می‌کند» (همان). عدم توجه به زنان نیز به عنوان عاملان آزاد، دقیقاً مانند طبیعت و زیست محیطی، باعث شده است که گرایش‌هایی در این حوزه با عنوان «فمینیسم زیست محیطی» شکل بگیرد که فمینیست‌ها، سلطهٔ بی‌حد و حصر مردان در زیست محیط را مورد نکوهش قرار داده و آن را به جنبش خود پیوند زده‌اند تا جایی که بوم فمینیست را یکی از راه‌های حل مشکلات و معضلات محیط زیست می‌دانند (گلزبروک، ۲۰۰۱).

۳- روش پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی تحلیلی و بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده است. ابتدا از منابع نظری، فیش‌هایی استخراج شد و سپس در بخش‌های مقاله مورد استفاده قرار گرفت و در نهایت، داستان‌های درویشیان بر اساس چهارچوب نظری استخراج شده و تقسیم‌بندی‌های به دست داده شده، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.

۴- تحلیل یافته‌ها

خشونت اکولوژیکی علیه زنان در آثار درویشیان

درویشیان در بازنمایی شخصیت‌های زن داستان‌های خود، خودآگاه یا ناخودآگاه، آن‌ها را با طبیعت پیوند زده است. تقسیم‌بندی‌هایی که بر اساس داستان‌ها به دست داده می‌شود، روشن می‌کند که تا چه حدی سرنوشت زنان و طبیعت با هم گره خورده است که بیشتر خشونت‌ها، تابع فرهنگ و اجتماعی است که شخصیت‌ها در آن زندگی می‌کنند.

نقش فقر در خشونت اکولوژیکی علیه زنان

یکی از عوامل دخیل در خشونت اکولوژیکی علیه زنان، فقر و پیامدهای آن است که گاه در نقش همذات‌پنداری زنان با عناصر طبیعت خود را نشان داده است، گاهی در روی آوردن زنان به شغل‌های سخت و کاذب و گاهی در همپایه کردن زنان با حیوانات توسط مردان که از فقر اقتصادی نشأت می‌گیرد.

تأثیر فقر در همذات‌پنداری زنان با عناصر ضعیف طبیعت

حسن‌پور، هیوا و هدایتی‌زاده، هاجر (۱۴۰۲). خشونت اکولوژیکی علیه زنان در آثار علی اشرف درویشیان (مطالعه موردی: فصل نان، سال‌های ابری، همراه آهنگ‌های بابام، آبشوران). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۰۸-۱۱۸.

«یک کامیون شهرداری از دور پیدا شد [...] همه را توی کامیون انداختند. دختری از سوز دل جیغی کشید [...] من گدا نیستم، من گدا نیستم، من هیچ وقت گدایی نکرده‌ام [...] معصومه سینی و کبریت و زنبیل و اسباب‌بازی را به دوش می‌کشید و به دنبال پدرش به خانه می‌رفت [...] روی گونه‌های پریده‌رنگش دو قطره اشک بخار می‌شد چون گنجشک قصه‌اش به سوی خانه کاغذیش می‌رفت» (درویشیان، ۱۳۸۳: ۸۲-۸۱).

گسترش شهرنشینی و از میان رفتن فضای کار سالم برای گذران زندگی، سبب حاشیه‌نشینی و در نتیجه شغل‌های ناپایدار می‌شود؛ اگرچه «برقراری ارتباط میان مسائل جامعه‌شناختی نظیر قدرت، طبقه و نابرابری با مسائل زیست‌محیطی کار آسانی نبوده است» (اروین، به نقل از مقدمه مترجم، ۱۳۹۳: ۵). به نظر می‌رسد دلیل چنین برداشتی عدم مطالعه و بررسی اثرات زیست‌محیطی روی جریان عادی زندگی انسان‌ها است و آن را سیری گذرا و موقتی می‌پنداشتند که بقا و دوام ندارد؛ اما باید دانست که «هرگونه آسیب و نابودی محیط‌زیست از هر رهگذری، بی‌گمان پیامدهای منفی بر زنان خواهد داشت» (مشهدی و کرمی، ۱۴۰۱: ۱۸۲). در نمونه فوق، دختر بچه داستان به دلیل فقر اقتصادی خانواده مجبور به دستفروشی شده و در نهایت با مجازات از سوی نهادهای نظارتی مواجه می‌شود و تحت تأثیر اضطراب ناشی از آن و با یک همذات‌پنداری با گنجشک که پرنده‌ای کوچک، ضعیف و ناتوان است به سوی مأمنی می‌رود که سست و ناامن است. وی در یک تصویرسازی، خود را گنجشکی می‌داند که به سوی خانه یا لانه‌اش می‌رود اما خانه از جنس کاغذ است و نشان می‌دهد دختر بچه به لحاظ روانی در آن‌جا احساس تعلق و امنیت نمی‌کند و مضطرب است. در روان وی این موقعیت، برابر است با حالت گنجشکی در موقع مواجهه با خطر.

تأثیر فقر اقتصادی، طبیعی و مادی در روی آوردن زنان به شغل‌های سخت و کاذب در طبیعت

«چه کارها می‌کنی میمکه مرواری! [...] به دست‌هایم نگاه کن! جای سالمی ندارند. برای یک لقمه نان، صبح تا شام خار می‌کنم! آخ! کاش این دولت سر ما را از پشت ببرد. کاش این آقای شاهنشاه آریامهر همه ما را به توپ ببندد و از دستمان راحت بشود [...] دولت مثل موش، روی سکه‌های اشرافی‌اش غلط می‌زند و کیف می‌کند و ما اینجا از گرسنگی در حال مردن هستیم» (درویشیان، ۱۳۷۹ ج ۴: ۱۲۰۳). اشاره‌ای ضمنی دارد به تخریب طبیعت و فقر خاک و نامناسب بودن آن برای کشاورزی به جهت بهره‌برداری بی‌رویه انسان؛ زیرا «انسان‌ها برای تهیه خوراک و تولید محصول، هیچ تردیدی در تخریب محیط به خود راه نمی‌دهند» (بونوفو، ۱۳۷۵: ۱۸۶) که عواقب ناشی از آن به شکلی سخت و خشن در قالب تلاش برای گذران زندگی به زنان باز می‌گردد. زن در این‌جا به خار کردن مشغول است، خشن‌ترین محصول طبیعت که هم سبب آزار جسمی است و نیز کم‌ترین درآمد مادی را عاید وی می‌کند. گریزی انتقادی دارد به مسؤولین زمان خویش که مانند موش از گنج و دفینه برخوردارند، قدر آن را نیز نمی‌دانند و به مردم خود بی‌توجه هستند. زن خسته در این شرایط، آرزوی مرگ می‌کند آن هم به شیوه‌ای خشونت‌بار «کاش این دولت سر ما را از پشت ببرد» سر بریدن که هم گند و آهسته است و هم دردناک‌تر از شیوه‌های دیگر یا «کاش این آقای شاهنشاه آریامهر همه ما را به توپ ببندد». همه شکوه‌های زن ناشی از طاقت‌فرسا بودن شرایط زندگی برای وی است؛ زیرا نابسامانی طبیعت به لحاظ اقتصادی، موقعیتی و اجتماعی برای بانوان زیانبار بوده و وی در مقابل آن آسیب‌پذیرتر است. در حقیقت «تغییر زیست‌محیطی همان قدر که مسئله علوم طبیعی است، مسئله علوم اجتماعی هم هست» (اروین، ۱۳۹۳: ۱۱). آسیب‌های وارده به محیط‌زیست، خشکسالی و... «دسترسی به منابع اولیه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، زندگی زن‌ها و خانواده آن‌ها می‌تواند به شدت تحت تأثیر قرار بگیرد [...] و به طور نامناسبی به زنان ضربه می‌زند و کاهش نرخ امید به زندگی زنان و خشونت علیه زنان بیشتر از مردان، به‌ویژه در جایی که سطح برابری جنسیتی، پایین است در وضعیت بحران محیط‌زیست، جدی است» (مشهدی و کرمی، ۱۴۰۱: ۱۷۷).

تأثیر فقر و خشونت مردان در هم‌پایه کردن زنان با حیوانات

«زن یک دهقان فقیر بوده [...] یک شب آنجا مهمانی بزرگی می‌داده [...] زن با شنیدن بوها دلش کباب می‌خواهد [...] مرد دزدکی به آشپزخانه خان می‌رود [...] او را دستگیر می‌کنند. به دستور خان در طویله زندانی می‌شود. مرد نیمه‌شب از طویله

می‌گریزد [...] خان به تلافی این عمل دستور می‌دهد که زن پا به ماه او را با گیسو به دم قاطر ببندند و در بیابان رها کنند» (درویشیان، ۱۳۷۰ ج ۱: ۱۶۳-۱۶۴).

«خانمی را خودم دیدم که به طویله بردند [...] نوکرهای خان، خسته از کار روزانه در کارخانه خرناس می‌کشیدند. باباحسین و من به طویله نزدیک شدیم [...] باباحسین زود چراغ موشی را به دست من داد، با چاقو تسمه را برید و دهانه یوغ را از هم دور کرد. مرا واداشت که پستان‌های لهیده مادرم را از بین دو لبه یوغ بیرون بکشم. دست‌هایش می‌لرزید. از درد قیافه‌اش به گوسفندی شبیه بود که درد زایمان داشته باشد» (درویشیان، ۱۳۷۰ ج ۱: ۲۰۰).

به صورت ویژه در مثال‌های بالا «محیط، مساعد خشونت است و عوامل فردی، خانوادگی، محیطی و... در تعامل با یکدیگر هم‌بسته و سهمی در این خشونت دارند» (یعقوبی‌دوست و عنایت، ۱۳۹۲: ۲۴۸). محیط زندگی و شرایط حاکم بر آن، به دوره حکومت خوانین باز می‌گردد. این شیوه حکومت‌داری، مستبدانه و خشونت‌بار بوده و برای زنان مضاعف‌تر. «در هر محیط و جامعه‌ای، سلسله عواملی همچون شرایط محیطی، وضعیت اقتصادی، شرایط اقلیمی، اجتماعی، موقعیت خانوادگی، طرز تفکر و نگرش خاصی حاکم است که هر کدام از این‌ها در رفتار افراد مؤثر هستند» (همان: ۲۷۰). در اولین نمونه، زمانی که از یافتن مرد خانواده برای مجازات ظالمانه ناامید می‌شوند، همسر باردار او باید تاوان پس داده و به سخت‌ترین شیوه مجازات شود. گیسوی او به موهای دم قاطر بسته می‌شود، که نشان از جایگاه حقیرانه زن در نزد آن‌ها دارد. نوع اجرای مجازات، حاوی خشونت آزاردهنده است و حیوانی که ارزش آن فقط در باربری است وسیله اجرای تعذیب دردناک می‌شود.

در نمونه دوم شکنجه در پست‌ترین مکان (طویله) صورت گرفته است و تصویر توصیفی فرزند وی نیز متناسب با مکان و تجربه زیسته او صورت می‌گیرد. صحنه پیش روی وی یادآور زجر گوسفند به هنگام زایمان است. مقایسه‌ای که نشان از همانندی زن با حیوان دارد. خشونت هم در نوع سنجش و نیز شیوه آزار و تعذیب زن با بدن زنانه او از سوی مردان وجود دارد. «هروقت بابام کار و کاسبیش خوب نیست و خرجی خانه پس می‌افتد، مادرم را کتک می‌زند، گیسوی قشنگ بافته شده‌اش را دور دست می‌پیچد و در اتاق می‌گرداند، مادرم مثل گوسفند، چهار دست و پا به دنبال پدرم به زور کشیده می‌شود و گریه می‌کند ولی صدایش را بلند نمی‌کند که مبادا همسایه‌ها بفهمند» (درویشیان، ۱۳۸۳: ۵۴).

در گفتمان فوق و در پس آن، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در میزان خشونت اکولوژیکی در برابر زن نقش بسزایی دارد. همچنین زن در یک هویت برگرفته از جنسیت «در برابر گفتمان غالب، بسیار ضعیف و به نسبت آن از امکانات بسیار کمی برخوردار است» (حسن‌پور و خسروی شعبانی، ۱۴۰۱: ۹۵). به نظر می‌رسد پیوند و ارتباط طبیعت و زن «مظلومیت آن‌ها و کم‌رنگ بودن نقش آن‌ها در نگاه جامعه آن روز است» (پارساپور، ۱۳۹۵: ۹۰). همچنین چنانچه از محتوای مثال برمی‌آید سلامت جسمی و روانی زن به لحاظ جنسیت وی و به عنوان جزئی از این زیست‌کره در خطر است. به نحوی که روح و روان وی نه از دیگری، که از هم‌نوع خود به شدت در آزار است. به گونه‌ای کودکی که شاهد ماجرا و دعوای والدین خود است و در این بین مادر خویش را مظلوم و بی‌پناه می‌بیند، «مادرم مثل گوسفند، چهار دست و پا به دنبال پدرم به زور کشیده می‌شود و گریه می‌کند» این موقعیت را در ارتباط با محیط‌زیست و طبیعت ترسیم می‌کند «شخصیت‌ها برای ترسیم موقعیت ترسناک و غم‌آلودی که در آن قرار گرفته‌اند، احوال خود را در پیوند با طبیعت بیان می‌کنند [...] و این متوجه دنیای بیرون و نشان دادن موقعیت و فضای ناامنی است که شخصیت در آن قرار گرفته است» (پارساپور و حسن‌پور، ۱۴۰۱: ۴۹).

نقش محیط زیست در شکل‌گیری خشونت فرهنگی علیه زنان

با تکیه بر متون مورد بررسی در این پژوهش، می‌توان نقش محیط زیست در شکل‌گیری خشونت فرهنگی علیه زنان را در سه دسته، طبقه‌بندی کرد: الف) تأثیر محیط زندگی در خشونت فرهنگی علیه زنان با توسل بر خرافات؛ ب) تصویر خرافی از زنان در شکل‌گیری فولکلورهای طبیعت‌گرا؛ پ) تأثیر زیست‌محیط فرهنگی در شکل‌گیری دیدگاه‌های مردسالارانه علیه زنان.

۱-۵ تأثیر محیط زندگی در خشونت فرهنگی علیه زنان با توسل به خرافات

«جیغ جیغ مادرم در دود می‌دود [...] زن‌های همسایه توی اتاق درهم می‌لوندند. ولوله می‌کنند [...] صورت خانم اسفند و کندر تو منقل می‌ریزد. دود چرب و غلیظ از روی دیوار و اژدها و عکس حضرت ابراهیم می‌گذرد و به سقف تنوره می‌کشد. تیرهای

چوبی سقف سیاه‌تر می‌شود. کبوتری از دوغاب روی یکی از تیرهای سقف پرواز می‌کند و از دور می‌گریزد [...] یا قریب‌الفرج یا الله، بنده را از بنده بکن سوا... بکن سوا... بکن سوا... توی بطری فوت کن ای زن [...] بجهت حیفاست [...] یکهو بطری از دست ننه می‌افتد. چیزی تلیه می‌کند و در خاکسترهای توی خشت رها می‌شود [...] بغض گلویم را گرفته [...] اشک چه شور است! مثل آب دماغ. دلم برای ننهام می‌سوزد» (درویشیان، ۱۳۷۰ ج ۱: ۱۵-۱۲).

زن در حال وضع حمل است و به جای مراجعه به مراکز درمانی و بهداشتی جهت رفاه حال مادر و فرزند، فضایی موهوم و غیربهداشتی برای وی ایجاد می‌کنند «... صورت خانم اسفند و کندر تو منقل می‌ریزد. دود چرب و غلیظ از روی دیوار [...] به سقف تنوره می‌کشد. تیرهای چوبی سقف سیاه‌تر می‌شود. کبوتری از دوغاب روی یکی از تیرهای سقف پرواز می‌کند و از دور می‌گریزد» که حتی برای پرنده هم غیرقابل تحمل است و به قول درویشیان می‌گریزد و فرار می‌کند؛ اما زن به صورتی دردناک در همان حالت می‌ماند. فضایی که زن در آن به سر می‌برد روی دیوارهایش عکس اژدها و حضرت ابراهیم است «دود چرب و فرهنگ‌های معتقد بدان‌ها با قبول قربانی در فرهنگ‌های مخالف آن‌ها، با غلبه قهرمان بر مار-اژدها و رهایی باروری، در هردو حال در پیوند با زلیایی زمین به شمار می‌آیند» (ثامی به نقل از عرب‌زاده و رحمانی، ۱۳۹۹: ۲۷۲). در این جا باورهای اسطوره‌ای و مذهبی به هم آمیخته‌اند علاوه بر تصویر اژدها، تمثال حضرت ابراهیم نیز روی دیوار است. فرزند وی در آستانه قربانی شدن و مرگ با بخششی الهی به حیات باز می‌گردد. در اسطوره نیز مار یا اژدها به معنای ماندگاری است «مار بی‌مرگ است چون تجدید حیات می‌کند و از نیروها و قوای ماه است، بدین اعتبار مار بخشنده باروری، دانایی و حتی جاودانگی است» (الیاده به نقل از عرب‌زاده و رحمانی، ۱۳۹۹: ۲۷۶). آن چه از محتوای این نمونه استنباط می‌شود نشان‌دهنده موفقیت بد زنان در دنیای جهان سوم است و حاوی خشونت است که بار فرهنگی و خرافی دارد. کمک بهداشتی و مراقبت اصولی از وی در آن موقعیت سخت جای خود را به دعا «یا قریب‌الفرج یا الله، بنده را از بنده بکن سوا... بکن سوا... یا تصورات و خیال‌های افسانه‌ای و رویدادهای مذهبی «از روی دیوار و اژدها و عکس حضرت ابراهیم» می‌دهد. و این مادر است که در آن حالت سهمگین، سخت‌ترین لحظه‌های زندگی خود را می‌گذراند و در نهایت در آن شرایط نابهنجار، کودک خود را به دنیا می‌آورد «چیزی تلیه می‌کند و در خاکسترهای توی خشت رها می‌شود [...] بغض گلویم را گرفته [...] اشک چه شور است! [...] دلم برای ننهام می‌سوزد». این نوع خشونت در فرهنگ‌ها و جامعه‌های محلی و کشورهای جهان سوم به قوت خود باقی است و زنان و کودکان همچنان قربانی آن هستند.

مثال زیر اشاره‌ای است به مراسمی که در طی آن قربانی برای چشمه در حال خشکیدن، از طریق ازدواج با یک زن انجام می‌شده است (زن نماد زایش و زاینده‌گی و برای واداشتن آب به زایش) و آن زن نباید هیچگاه با هیچ انسانی ازدواج می‌کرد. «من به یک چشمه شوهر کردم. چشمه خشکید بیوه شدم. آدمم شهر. خُب خاله تو چطور زن یک چشمه شدی؟ [...] زندگی مردم ده ما زنده ماندنشان، روزی‌شان از همان چشمه بود. هر سال برای چشمه قربانی می‌کردیم، اما آبش همی داشت کم می‌شد. وحشت و ترس در همه خانه‌ها دویده بود. تا کار بدتر نشده باید به فکر علاج باشیم. علاجش فقط یک چیز است. چه چیزی؟ [...] قشنگ‌ترین دختر ده را به عقد چشمه درآوریم. قشنگ‌ترین دختر ده نازکا است [...] مرا بر اسبی سوار کردند و بردند لب چشمه. خطبه عقد را خواندند [...] اگر نمی‌خشکید، همچنان زنش باقی می‌ماند، کم کم خشک شد [...] گرسنگی فشار آورد و همه پراکنده شدند [...] آخر از همه من و بمانعلی (برادرش) به شهر آمدیم. به شهر شوهر کردم. بمانعلی زن نگرفت. به خاطر تنها بودن من» (درویشیان، ۱۳۷۰ ج ۲: ۸۲۰-۸۱۹).

آب در حال کم شدن است، چشمه دارد می‌خشکد و حیات و آبادانی وابسته به آب است. در تفکر این مردمان، نیاز به یک قربانی است تا چشمه همچنان جاری بماند. در گفتمانی مردانه، این قربانی یک دختر زیبا و جوان است که بعد از آن مراسم، از اکثر حقوق انسانی خود محروم می‌شود. در این داستان مردم برای قطع قهر طبیعت و ترس ناشی از آن به انسان‌انگاری طبیعت و پیوند با آن می‌اندیشند. گویا «انسان می‌دانسته که در مقابل طبیعت باید رابطه مسالمت‌آمیزی را حفظ کند تا طبیعت نیز در برابر او چنین رفتاری داشته باشد. این امر با عقاید مردم آمیخته و برای آن‌ها نهادینه شده بود [...] گویا علت آن ترس از نیروهای ناشناخته طبیعت و ناتوانی در مهار آن و ایجاد دوستی است» (حیدری و حیدری، ۱۳۹۹: ۱۵۶).

این روایتی تمثیلی از حیات، چشمه و ساری و جاری بودن آن است. وابستگی انسان به طبیعت از دیرباز محمل قصه‌ها، داستان‌ها و روایت‌ها است. بخصوص در گذشته که تمام زندگی انسان در گرو طبیعتی پویا، بخشنده و زندگی‌بخش بوده است «در اسطوره نیز انسان‌ها باور دارند که باید حرمت طبیعت را نگه دارند، وگرنه طبیعت به خشم می‌آید و انسان باید تاوان آن را بپردازد. این تاوان به صورت قربانی دادن بوده است» (همان: ۱۴۸). قربانی، نقش یک فدایی را دارد که برای خود وی هیچ‌گونه منفعتی نداشته اما به سود دیگران است. در نمونه فوق، تاوان خشم طبیعت را باید یک زن در قالب قربانی بپردازد و به دلیل نگرشی که به وی وجود دارد که زاینده است و قدرت زایش دارد به عقد چشمه دربیاید زیرا ما «در این سرزمین رؤیاهای خود را مادی می‌کنیم» (باشلار، ۱۳۹۴: ۱۸). در حقیقت چنین نگرش و آیینی، ریشه در تخیل انسان دارد زیرا در این مراسم و پیوند، زن «هیچ نقش جسمی را بازی نمی‌کند، نقش او کاملاً روان‌شناسانه است» (همان: ۲۱). در واقع، آیین‌هایی مانند نثار و قربانی نمودن از جمله روش‌هایی است برای دور نگه‌داشتن و دفع شرّ و بدی به هدف کسب رزق و روزی و روش و شیوه‌ای است برای نگه‌داشتن نیروهای قادر بر طبیعت (عرب‌زاده و رحمانی، ۱۳۹۹: ۲۵۸). امر پیوند میان انسان و طبیعت برای اثبات عدم رابطه قهری میان آن و انسان است و در این میان، زن باید اثباتگر این موضوع باشد. خشونتی که مردان در نظامی مردسالارانه، چشمه را مرد تلقی کرده که برای زاینده‌گی و ادامه‌دار بودن وی می‌بایست زیباترین، جوان‌ترین و بهترین زن در طی مراسم ازدواج همانند شروع یک زندگی حقیقی در اختیار چشمه قرار گیرد و تا زمان مرگ نباید انسانی را اختیار کند و احساس تنهایی و انزوا به اقرار خود قربانی برای وی باقی مانده است. بعد از خشکیدن چشمه، واژه بیوه به نام زن افزوده می‌شود و پس از اتمام جریان حیات در روستا، این بار به شهر پناه می‌برد و می‌گوید به ازدواج شهر درآمده است. در این سرنوشت، زن قربانی، بواسطه نگرش خرافی به نوع حفظ طبیعت در پندار انسان و فرهنگ مردسالارانه حاکم، مورد خشونت واقع می‌شود.

تصویر خرافی از زنان در شکل‌گیری فولکلورهای طبیعت‌گرا

در مثال زیر موجودیت یک پرنده را در اثر فتنه زن تصویر می‌کند و موجودیت و عامل آفرینش آن را مکر و حيلة زن معرفی می‌کند و هستی و وجود پرنده دیگر در مثال دوم در اثر ترس از خشونت و برخورد انسان با خود هم‌نوع است: «کاکا یوسف... کاکایوسف... دوتا تو یکی من... دوتا تو یکی من... دوتا برادر بودند به اسم یونس و یوسف، برادر بزرگتر همین پرنده روی چینه است که می‌بینی، به او می‌گویند کاکایوسف... پدرشان دولتمند بود. زد و مریض شد [...] پسرها شیون و زاری کردند و پدرشان را به خاک سپردند [...] پسرها زن گرفتند و زن‌ها نشستند به فت و فت کردن. کار فتانت آن‌ها به جایی رسید که برادرها بر سر ارث پدر کارشان به دعوا کشید. کاکایونس که الان روی چینه نشسته و گلوی خود را پاره می‌کند [...] سر برادر دیگر یعنی کاکا یوسف را کلاه گذاشت [...] کاکایوسف سر به برّ و بیابان گذاشت [...] برادر کوچک به خود آمد اما دیر شده بود، عشق به برادر باعث شد زن و خانه و زندگی را ول کند و به دنبال برادر برود و به خاطر ظلمی که کرده بود از جانب خدا به صورت پرنده‌ای درآمد که صبح تا شب بر سر هرکوی و بامی فریاد می‌زند: کاکایوسف... کاکایوسف دوتا تو یکی من» (درویشیان، ۱۳۷۰ ج ۱: ۲۴-۲۰). در این قسمت، زن، دو به هم‌زن و فتنه‌گر از نگاه مرد معرفی می‌شود که حتی این خصلت را که خاص زن می‌داند در ایجاد و آفرینش موجودات طبیعت دخیل دانسته و حاوی خشونت کلامی و فرهنگی با سابقه دیرین است. «یک شانه‌به‌سر پشت شیشه روی هره در نشسته است. بی‌بی با دندان، نان بیات را ریز می‌کند و آرام به پشت در می‌ریزد. می‌دانی شریف، شانه‌به‌سر یک زمانی آدم بوده، یک عروس جوان و خوشگل [...] پس چه جور شده پرنده بی‌بی؟ [...] مادر شوهر بداخلاقی داشته [...] کاسه‌ای شیر به او می‌دهد که بجوشاند. عروس، شیر را روی آتش می‌گذارد و مشغول شانه کردن موهای زیبای خود می‌شود، شیر کف می‌کند و سر می‌رود و در آتش می‌ریزد. عروس خیلی می‌ترسد و از خدا می‌خواهد که او را به صورت پرنده‌ای درآورد تا از دست مادرشوهر به آسمان پرواز کند. دعاش مستجاب می‌شود. شانه به سرش می‌چسپد و می‌پرد و فرار می‌کند» (درویشیان، ۱۳۷۰ ج ۱: ۴۹۳). همانند نمونه پیشین ریشه آفرینش این پرنده هم در اثر بدخلقی، زورگویی و دشمنی زنی در مقابل زن دیگر که مظلوم واقع شده است، دارد «در این داستان‌ها و افسانه‌ها از حیوانات به عنوان نمادهایی برای معرفی صفات اخلاقی از جمله غرور، حرص و طمع و سخاوت استفاده می‌شود» (آندرسن و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۹). در ساختن این حکایت‌ها نوع و شیوه و دلیل آفرینش حیوان یا پرنده الهام‌بخش پندارها و خیال‌پردازی‌های آدمی است که «در

میان روابط اجتماعی، فرهنگی و بیوفیزیکی پدیدار می‌شود در نتیجه، فضایی مناسب در تجزیه و تحلیل اجتماعی، زیست‌محیطی یا زیست‌فرهنگی است» (همان، ۳۸۴). دو مثال فوق که در نوع خود فولکلور طبیعت‌گرا محسوب می‌شوند حاوی خشونت‌تی در قالب ارائه تصویری خرافی از زن است و ناشی از نگاهی سطح پایین چه به لحاظ اخلاقی و چه موقعیت و جایگاه اجتماعی زن از دیدی مردانه است.

تأثیر زیست‌محیط فرهنگی در شکل‌گیری دیدگاه‌های مردسالارانه علیه زنان

محیط زندگی و فرهنگ جریان یافته در آن بر نحوه زندگی افراد، آراء، افکار و عقاید و تصمیم‌گیری آن‌ها مؤثر واقع می‌شود و قشری که این تأثیرپذیری بر تمام جریان زندگی او اثرگذار است، زنان و دختران هستند «در حقیقت آن‌چه جایگاه مردان در جامعه را برتر از زنان تعیین می‌کند و زمینه خشونت علیه زنان را فراهم می‌آورد، ساختارهای فرهنگی جامعه پدرسالار است» (یکه‌کار و حسینی، ۱۳۹۷: ۴۴). «بابا می‌گوید دیگر بس است شش کلاس درس خوانده دیگر حق ندارد از خانه بیرون برود. دایی سلیم قندش را در چایی می‌زند و به دهن می‌گذارد. در اسلام بین زن و مرد برای درس خواندن هیچ فرقی نیست. عمو الفت توی نعلبکی فوت می‌کند. دختر نباید برای درس خواندن از خانه بیرون برود. بی‌بی نگاه چپکی به او می‌اندازد. دخترخانم‌های آمیرزا پولاد اگر بروند دبیرستان و دیپلم بگیرند، اشکالی ندارد. فقط این چیزها برای آدم‌های بدبخت عیب و عار است. گوسفند با دنبه عییش را می‌پوشاند، اما بز بدبخت نه» (درویشیان، ۱۳۷۹ ج ۳: ۱۱۱۸).

در جریان این مثال، مردان برای سرنوشت یک دختر بدون مشارکت وی، تصمیم‌گیری می‌کنند. با وجود اینکه مذهب در میان آن‌ها رواج دارد و از حقوق مساوی مرد و زن درباره جریان مورد بحث که ادامه تحصیل دختر است، صحبت می‌شود ولی قدرت عرف و فرهنگ مسلط بر زیست‌بوم و محیط فرهنگی که در تضاد با حقوق زن است، غالب‌تر است؛ و مادر در حمایت از فرزند دختر خود در قالب یک ضرب‌المثل بوم‌گرایانه، این اندیشه مردان خانواده را هم به فقر فرهنگی و هم اقتصادی مردان خانواده پیوند می‌دهد «دخترخانم‌های آمیرزا پولاد اگر بروند دبیرستان و دیپلم بگیرند، اشکالی ندارد. فقط این چیزها برای آدم‌های بدبخت عیب و عار است. گوسفند با دنبه عییش را می‌پوشاند، اما بز بدبخت نه». به این معنا که «خشونت مردان نسبت به زنان براساس رسم و قاعده زندگی اجتماعی بوده و ساختار اجتماعی و اقتصادی جوامع براساس بی‌اعتباری، تحقیر و استثمار زنان شکل گرفته است» (یکه‌کار و حسینی، ۱۳۹۷: ۵۶).

چرخش و تغییر فصل و نبود امنیت شغلی زنان

در شرایط اقتصادی ضعیف حاکم بر شیوه معیشت خانواده‌ها، زنان، آسیب‌پذیرترین قشر محسوب می‌شوند؛ زیرا زنانی که در این خانواده‌ها زندگی می‌کنند، علاوه بر کار خنده‌داری و رسیدگی به امور خلنه با کم‌ترین امکانات، بنابر تولدایی لندک خود در گذران زندگی خانوار هم کمک‌خرج می‌شوند. «وجود نابرابری‌های طبقاتی همچنان آنان را به مشاغلی خاص و کم‌درآمد و نامطمئن و همراه فشار مضاعف خانه‌داری سوق می‌دهد» (محمدی اصل، ۱۳۸۸: ۸۳). زنان به دلیل تحت شعاع بودن از این پایگاه ضعیف اقتصادی و اجتماعی و عدم مهارت‌آموزی صحیح، با حداقل وسایل و داشته‌ها در امور اقتصادی خانه مشارکت می‌کنند که فقر زمانی نیز نام می‌گیرد زیرا در شرایطی که وی به سر می‌برد بیشترین زمان را صرف انجام امور و کارهای روزانه می‌کند که با شرایط بهتر اقتصادی و وسایل مدرن در اندک‌ترین زمان انجام می‌گرفت.

«کار خیاطی بی‌بی کساد است. چرخ او لباس ضخیم نمی‌دوزد. زمستان و بیکاری همه را خانه‌نشین کرده است» (درویشیان، ۱۳۷۰ ج ۱: ۵۵). علاوه بر تمامی موارد ذکر شده با توجه به محتوای مثال فوق، به صورت ضمنی به اصطلاح مطرح شده از سوی لوئیس و هرنیگتون به نام فقر فرهنگی می‌رسیم (لوئیس و هرنیگتون به نقل از رستمی و ایمانی جاجر می، ۱۳۹۵: ۷۹) که در ارتباط با مردان خانواده معنا پیدا می‌کند «زمستان و بیکاری همه را خانه‌نشین کرده است» به نظر می‌رسد مردان در درون این فرهنگ خود را محبوس کرده‌اند و با دیدی کوتاه مدت به زندگی و سطح پایین آرزوها، زمستان را در خانه می‌گذرانند؛ اما زن با وجود چرخ خیاطی که وی را در دوختن لباس زمستانی یاری نمی‌کند و به کساد کار وی منجر شده همچنان فعال است. وی

با وجود آن که در فقر به سر می‌برد همچنان کار خانگی و مراقبتی از سایر اعضای خانواده که از او انتظار می‌رود و کار جسمی را نیز که بر وضعیت سلامتی‌اش اثر منفی می‌گذارد، انجام می‌دهد.

بنابراین با دو شیوه خشونت یکی پنهان، از سوی مردان به سبب به تنهایی نان‌آور بودن در آن فصل سال و خانه‌نشین و بیکار بودنشان و دیگری خشونتی آشکار از خود فصل زمستان به دلیل تأثیر منفی بر شغل خود مواجه است.

جنگ و نقش آن در نابودی محیط زیست و پیوند آن با خشونت علیه زنان

«همه جا پر از دود و آتش می‌شود [...] مردم به دکان می‌ریزند و بابام و عیسی را که سر و رویشان خون‌آلود است و بخار و دود از آن‌ها بلند می‌شود، روی دست می‌برند [...] یکی می‌گوید حتماً مربوط به گلوله توپ‌هاست [...] ما هم می‌دانیم که بابایم کور شده، ننه بیشتر کار می‌کند و دل‌دردش بیشتر می‌شود» (درویشیان، ۱۳۸۳: ۱۶-۱۱).

«ننه‌کشور، پیرزن آبکش که توی کوچه ما زندگی می‌کرد و با هزار خون دل، پسرش یارمحمد را به کلاس دوازده رسانده بود، توی کوچه جیغ می‌کشید [...] یارمحمد را در خیابان کشته بودند [...] هر وقت ننه‌کشور مشک آب به دوش از خم کوچه پیدا می‌شد [...] مشکش را حمل می‌کردیم [...] دل‌داری‌اش می‌دادیم [...] ای روله‌هام، دست به دلم نذارین. یارمحمد عصای دستم بود. مونسم بود. بی‌کس شدم. تنها شدم» (درویشیان، ۱۴۰۰: ۱۱۶-۱۱۸).

آسیب‌پذیری زن در اینجا تحت تأثیر خشونت جنگ است. «هرگونه آسیب و تخریب محیط‌زیست و منابع طبیعی به هر شکل و طریقی، چه از رهگذر بلایای انسانی همچون عفریته جنگ و مخاصمات مسلحانه، جایگاه و موقعیت زن را در خانه، خانواده و جامعه مخدوش می‌سازد و منزلت و حقوق انسانی او را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد» (مشهدی و کرمی، ۱۴۰۱: ۱۸۶). زنان و کودکان، آسیب‌پذیرترین قشر در جنگ‌ها هستند و زندگی آن‌ها چه به لحاظ معیشتی، چه به لحاظ اجتماعی، فرهنگی و... از تأثیر جنگ و عواقب آن در امان نیست. در هر دو نمونه بار زندگی به تمامی، روی دوش زن می‌افتد، فشار کار مضاعف، تنهایی، تحلیل جسم و... برخی از عواقب جنگ برای وی است و تهدیدی اساسی برای کیفیت زندگی محسوب می‌شود. بنابراین روی خشونت جنگ بیشتر به سمت زنان است.

خشونت کلامی علیه زنان با بهره‌گیری از ارکان و عناصر طبیعت

در مثال زیر برای انتخاب و سنجش عروس، خشونت کلامی به صورت مقایسه‌ای نامتعارف زن با عناصر طبیعت دیده می‌شود؛ به عقیده جنت بیل «برابر دانستن زنان با طبیعت نه تنها آن‌ها را خارج از فرهنگ و تاریخ قرار می‌دهد، بلکه آن‌ها را از انسانیت خود محروم می‌کند» (جنت بیل به نقل از پارساپور، ۱۴۰۰: ۳۰).

«چشمانش پلوقیده بود. مثل وزغی که پا رویش گذاشته باشی [...] موهاش! موهاش خیلی زبر بود. مثل موی بز. کله‌اش خیلی کوچک است. مثل اناری که مکیده باشی [...] دماغش مثل دنوک مرغ است [...] چه دختری! چاق و مست و سفید به زور گل و پل (آمد و شد) می‌کرد. مثل گوسفند پرواری [...] امروز دختری دیدم مثل سیرموکه. لاغر و باریک [...] چشمان درشتی دارد مثل دوتا قاپ گاو [...] فقط قد کوتاهش توی ذوق می‌زند. در کنار داشی‌ات مثل فیل و فنجان است» (درویشیان، ۱۳۷۰: ۲: ۶۴۰-۶۴۶). در این مثال، زن با قیاسی تحقیرآمیز با جوهری از عناصر زشت و بر پایه خشونت کلامی بازنمایی شده است. شاید دلیل این مسأله، آن است که «زنان نیز شرایط و وضعیت هم‌جنسانشان را درک نمی‌کنند و خود را هرچه بیشتر به معیارهای مردپسند نزدیک می‌کنند» (اسداللهی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲).

جبر اجتماعی و نقش آن در مواجهه با زن‌بودگی

پوشش و آزادی‌ها و ممنوعیت‌های آن بیشترین تأثیر را بر بانوان دارد و بستگی به محیط و فرهنگ حاکم بر جوامع متفاوت است «درباره پیوند و ارتباط میان جامعه انسانی و محیط فیزیکی از نظر جنسیت به نظر می‌رسد به شیوه مشابهی هم زنان و هم مردان را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ اما با نگاهی دقیق‌تر مشخص می‌شود که ارتباط میان افراد و محیط فیزیکی برای دو جنس به گونه‌ای متفاوت عمل می‌کند» (صالحی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۵۲) و زنان بواسطه موقعیت جسمی و ارتباط مستقیم،

حسن پور، هیوا و هدایتی‌زاده، هاجر (۱۴۰۲). خشونت اکولوژیکی علیه زنان در آثار علی اشرف درویشیان (مطالعه موردی: فصل نان، سال‌های ابری، همراه آهنگ‌های

بابام، آبشوران). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۰۸-۱۱۸.

مقوله پوشش با آن‌ها ایجاد محدودیت یا استقلال، در سطح جامعه یا همان محیط فیزیکی تأثیرپذیرترند «حتی اگر زنان و مردان ارزش‌های مشابه داشته باشند [...] زنان در سرار جهان، نسبت به استعمار انسانی و طبیعی، دغدغه شخصی قوی‌تری نشان می‌دهند» (همان: ۱۵۳). «روی دوش راست او درست روی استخوان شانه‌اش یک برجستگی به اندازه گردو هست. بی‌بی اینجاست چه شده؟ شروع می‌کند به گفتن [...] پاسبان چادرم را گرفته بود، اما من هم ول کن نبودم [...] مثل گربه‌ای که به گوشت چسپیده باشد. پاسبان باطومش را بالا برد و با شدت به سر و رویم کوبید. ضربه‌ای محکم به شانه‌ام خورد» (درویشیان، ۱۳۷۰ج: ۱: ۲۳۵). در جبر اجتماعی حاکم بر مثال فوق، که حق انتخاب نوع و میزان پوشش را از زن سلب کرده است، زن این امر را آنقدر برای خود حیاتی می‌داند که با وجود خشونت فیزیکی که از سوی پاسبان بر او اعمال می‌شود و آسیب دائمی آن نیز بر جسم او باقی می‌ماند به هیچ روی، حاضر نیست که چادر خود را بردارد و ارزشمندی این مسأله برایش مانند اهمیت گوشت برای گربه است.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

حاصل سخن آنکه خشونت اکولوژیکی، پیوند تنگاتنگی با خشونت علیه زنان دارد. زنان بیشتر از هر قشر دیگری در جامعه با طبیعت پیوند دارند و هر گونه اعمال خشونتی بر طبیعت، می‌تواند زندگی آن‌ها را تحت تأثیر قرار دهد. درویشیان به عنوان نویسنده‌ای که موضوعات داستان‌هایش برآمده از اجتماع هستند و با واقع‌گرایی به بازنمایی جامعه عصر خود پرداخته است، خودآگاه یا ناخودآگاه، خشونت اکولوژیکی در ابعاد آن را در پیوند با زنان بازنمایی کرده است. شخصیت‌های زن داستان‌های او، سوژه‌هایی استعلایی نیستند که بتوانند به اشیاء و محیط پیرامون خود معنا بدهند بلکه بیشتر بر اساس ساختار پیشینی تجربه (که حاصل فرهنگ و اجتماع است)، شخصیت‌هایی هستند منفعل و تأثیرپذیر. به همین دلیل درویشیان در بازنمایی این دست شخصیت‌ها بر اساس واقعیت‌های موجود، آن‌ها را امری بی‌معنا در نظر می‌گیرد که به راحتی می‌توان نادیده گرفت و در گفتمان مردسالار، حذف کرد و یا به حاشیه راند؛ همانگونه که طبیعت و محیط زیست را که امکان دفاع از خود ندارند، می‌توان حذف کرد و یا به حاشیه راند. گفتمان برآمده از داستان‌های درویشیان بر اساس شخصیت‌های زن، گویای پیوند خوردگی آن‌ها با طبیعت است. آن‌ها هیچگاه به آگاهی نمی‌رسند همانگونه که طبیعت و عناصر آن نیز به آگاهی نمی‌رسند و رابطه آن‌ها با شخصیت‌های دیگر داستان‌ها، رابطه فاصله و سلطه است. همچنین درویشیان، چرخش و تغییر فصل‌ها را نیز در پیوند با خشونت علیه زنان بازنمایی کرده است؛ خشونتی که دلالت بر واقعیت اجتماعی و سلطه و غلبه گفتمان مردسالار است که حتی خشونت کلامی علیه زنان نیز با تشبیه آن‌ها به ارکان و عناصر طبیعت صورت می‌گیرد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تأمین شد.

مشارکت نویسندگان

هیوا حسن‌پور نویسنده مسئول مقاله است.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

اروین، آلن (۱۳۹۳). *جامعه‌شناسی و محیط‌زیست*. ترجمه صادق صالحی و ناهید کاظم‌زاده گنجی، مازندران: دانشگاه مازندران.

حسن‌پور، هیوا و هدایتی‌زاده، هاجر (۱۴۰۲). خشونت اکولوژیکی علیه زنان در آثار علی اشرف درویشیان (مطالعه موردی: فصل نان، سال‌های ابری، همراه آهنگ‌های بابام، آبشوران). فصلنامه علمی *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۵ (۴)، ۱۰۸-۱۱۸.

- اسداللهی، مانده و همکاران (۱۳۹۶). بررسی مقایسه‌ای جلوه‌های خشونت علیه زنان در داستان‌های دختر غبار و کولی کنار آتش. نشریه ادبیات تطبیقی، ۹ (۱۶)، ۱-۱۹.
- بارکر، کریس (۱۴۰۱). *مطالعات فرهنگی؛ نظریه و عملکرد*. ترجمه مهدی فرجی و نفیسه حمیدی، تهران: مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- باشلار، گاستون (۱۳۹۴). *آب و رؤیاها*. ترجمه مهرنوش کی‌فرخی، آبادان: پرسش.
- بلامی فاستر، جان (۱۴۰۰). *انقلاب زیست‌بومی؛ صلح با کره زمین*. ترجمه محسن صفاری، تهران: چرخ.
- بونفو، ادوارد (۱۳۷۵). *آشتی انسان و طبیعت*. ترجمه صلاح‌الدین محلاتی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- پارساپور، زهرا (۱۳۹۵). *ادبیات سبز*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- پارساپور، زهرا (۱۴۰۰). خوانش اکوفمینیستی داستان زنان بدون مردان. نشریه علمی جستارهای نوین ادبی، ۲۱۵، ۲۷-۴۴.
- پارساپور، زهرا و حسن پور، هیوا (۱۴۰۱). تقدس و هویت‌یافتگی شخصیت در سایه طبیعت، پیوند شخصیت و طبیعت در رمان سوران سرد. *دوفصلنامه روایت‌شناسی*، ۶ (۱۱)، ۴۱-۶۳.
- پورقربیب، بهزاد (۱۳۹۷). نقد فمینیستی بوم‌گرای رمان جای خالی سلوچ. نشریه ادبیات پارسی معاصر، ۸ (۱)، ۱۷-۳۴.
- حسن پور، هیوا و خسروی شعبانی، تورج (۱۴۰۱). تحلیل‌گفتمان قدرت، سوژه و هویت در رمان حصار و سگ‌های پدرم. *پژوهشنامه ادبیات کردی*، ۸ (۲)، ۸۱-۱۰۳.
- حیدری، محبوبه و حیدری، شیوا (۱۳۹۹). نقد بوم‌گرایانه قصه‌های عامیانه. *دوفصلنامه علمی-تخصصی زبان و ادبیات فارسی شفای دل*، ۳ (۶)، ۱۶۰-۱۳۵.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۷۰). *سال‌های ابری*. ج ۱ و ج ۲، تهران: انتشارات اسپرک.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۷۹). *سال‌های ابری* ج ۴ و ۳. تهران: نشر چشمه.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۸۳). *فصل نان*. تهران: نشر چشمه.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۸۳). *همراه آهنگ‌های بابام*. تهران: نشر چشمه.
- درویشیان، علی اشرف (۱۴۰۰). *آبشوران*. تهران: نشر چشمه.
- رستمی، میلاد و ایمانی جاجروودی، حسین (۱۳۹۵). مطالعه بیکاری از نگاه بیکاران روستایی و پیامدهای آن (مطالعه موردی: روستای حسن‌آباد در شهرستان دلفان). *فصلنامه علمی-پژوهشی توسعه اجتماعی*، ۱۱ (۱)، ۱۰۲-۷۳.
- صالحی، صادق و همکاران (۱۳۹۵). بررسی نقش جنسیت در جهت‌گیری‌های زیست‌محیطی (مورد مطالعه: شهر ارومیه). *علوم و تکنولوژی محیط‌زیست*، ۱۸ (۱)، ۱۶۱-۱۴۹.
- عرب‌زاده، هدی و رحمانی، مهرآسا (۱۳۹۹). بررسی آیین قربانی در رمان بیوه‌کشی با تکیه بر رویکرد میرچا الیاده. *فصلنامه علمی ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی*، ۱۶ (۶۰)، ۲۸۷-۲۵۷.
- کریمی، صلاح‌الدین و همکاران (۱۳۹۴). بررسی اکولوژیک خشونت علیه کودکان در استان‌های ایران: یک تحلیل خوشه‌ای. نشریه دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ۲۵ (۱۳۰)، ۸۷-۹۹.
- محمدی اصل، عباس (۱۳۸۸). *جنسیت و روان‌شناسی اجتماعی*. تهران: افکار.
- مشهدی، علی و کرمی، موسی (۱۴۰۱). خشونت اکولوژیکی علیه زنان (تأملی حقوقی بر تأثیر تخریب محیط زیست بر افزایش خشونت علیه زنان). *نشریه فقه و حقوق خانواده*، ۲۷ (۷۶)، ۱۹۱-۱۶۹.
- نریمانی، محمد و آقامحمدیان، حمیدرضا (۱۳۸۴). بررسی میزان خشونت مردان علیه زنان و متغیرهای مرتبط با آن در میان خانواده‌های ساکن در شهر اردبیل. *فصلنامه اصول بهداشت روانی*، ۷ (۲۷)، ۱۰۷-۱۱۳.
- نیس، آرنه (۱۳۹۹). *بوم‌شناسی، اجتماع و سبک زندگی*. ترجمه نسترن خسروی، تهران: بان.
- حسن پور، هیوا و هدایتی‌زاده، هاجر (۱۴۰۲). خشونت اکولوژیکی علیه زنان در آثار علی اشرف درویشیان (مطالعه موردی: فصل نان، سال‌های ابری، همراه آهنگ‌های بابام، آبشوران). *فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۵ (۴)، ۱۰۸-۱۱۸.

یعقوبی دوست، محمود و عنایت، حلیمه (۱۳۹۲). سنجش الگوی شاخص‌های سکونتی حاشیه‌نشینان و غیر حاشیه‌نشینان با میزان خشونت خانگی آن‌ها علیه فرزندان. پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۴ (۴)، ۲۷۸-۲۴۳.

یکه‌کار، شیرین، و حسینی، سیداحمد (۱۳۹۷). ویژگی‌های خشونت خانگی علیه زنان و زمینه‌های فرهنگی مرتبط با آن. پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۴ (۱۶)، ۱۰۰-۴۱.

References

Glazebrook, T. (2002). Karen Warren's Ecofeminism. *Ethics and the Environment*, 7 (12), 12 – 26.